

XVIII. Yüzyılda Rodos'un Sosyo-Ekonomik, Dinî ve Kültürel Durumu^a

Bülent ÇELİK^b Uğur ÜNEN^c

Özet

Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti içindeki sancaklardan biri olarak Rodos Adası, donanmanın deniz seferleri için merkezi bir geçiş noktasıydı.

Rodos, gemi yapımı ve tamiri; ayrıca sürgün edilen devlet adamlarının gönderildiği önemli bir yerdı.

Türkler ve Yahudiler sadece kale içindeki şehirde yoğundu. Rumlar nüfus olarak köylerde çoğunluktaydı.

Adada genel olarak Kanuni Vakfı'nın etkisi ve üstelik Müslüman hayırseverler vardı. Hristiyanlar ve Museviler kendi cemaatleri içinde oldukça serbest yaşamıştı. Üstelik Yahudiler cemaat içi yapılanmalarında bir esnaf teşkilatı oluşturmuşlardı.

Rodos'ta halktan çeşitli vergiler alınmıştı. Ada, tımar birimlerine ayrılmıştı. Adada iktisadî durum bir kanunnâme ile düzenlenmişti.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Rodos Adası, Kanuni Vakfı, Denizcilik, Gemi Yapımı, Sürgün

The Socio-Economic, Religious and Cultural Situation of Rhodes in the XVIIIth Century

Abstract

Rhodes Island was a central transit point for the maritime campaigns of the navy as one of the sanjaks in the State of Cezâyir-i Bahr-i Sefid.

Rhodes was an important place for shipbuilding and repair; also that sent of the exiled statesmen.

Turks and Jews only were dense in the town that inside of the castle. Greeks were the majority as the population in villages.

There was generally the influence of Kanuni Foundation and besides Muslim benefactors in Rhodes. Christians and Jews had lived as fairly unrestricted in their communities. Furthermore Jews had formed an artisan organization in the structuring that within their community.

It was taken the assorted taxes from the people in Rhodes. The island was divided into the fief units. The economic situation was arranged with a code in the island.

Keywords: The Ottoman Empire, Rhodes Island, Kanuni Foundation, Marine, Shipbuilding, Exile

^aBu makale, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası" adlı Yüksek Lisans tezinden oluşturulmuştur.

^b Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: bcelik@adu.edu.tr

^c Yüksek Lisans 2013 Mezunu, e-mail: ugurun93@hotmail.com

1. Giriş

Ege Denizi'nde Batı Anadolu kıyılarının yakınında bulunan ve güney sporatlar olarak adlandırılan Oniki Ada'nın yüzölçümü olarak en büyüğü olan Rodos'ta Akdeniz iklimi hâkimdir. Ada, oldukça dağlıktır, kıyıları ise düzdür. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmış görünen adada süngercilik, sebze ve meyvecilik yapılır; turunçgiller, zeytin, üzüm, tahıl gibi ürünler yetişir. (Malcı, 1967: 1; Taşkırın, 1996: 3, 14-15)

Şekil 1: Piri Reis'in Rodos Haritası
(Piri Reis, Senemoğlu (Haz.), 1973: 224)

Cem Sultan ve daha sonra oğlu Murad üzerinden çıkar sağlamak için girişimlerde bulunmuş olan St. Jean (Hospitalier) Şövalyelerinin adada egemen olduğu dönemde Müslümanlara karşı korsanlık faaliyetleri ile gündeme gelen; İstanbul'dan Mısır ve Suriye'ye ulaşan ticaret yolları üzerinde olması ile Mısır bağlantılı buğday sevkiyatı açısından önemli bir noktada bulunan Rodos Adası, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'de güvenliğini sağlaması için Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1522'de fethedilmiştir. (Turan, 1970: 48, 50-51, 60; Braudel, 1993: 687)

Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresinde Kaptan Paşa Eyâleti'ne bağlı bir sancak olarak varlığını sürdüren Rodos, şövalyeler dönemine göre daha az hareketli bir ticari güce sahip olmakla birlikte stratejik konumu neticesinde önemini korumuştur. (Balducci, 1987: 8-9; Vatin, 2004: 356-358)

Rodos Şövalyeleri için Akdeniz'de bir ileri karakol görevinde olan ada, Osmanlılar için de aynı görevi sürdürerek imparatorluğun en önemli deniz üslerinden biri haline gelmiştir. Eski kaptan-ı deryâlardan birçoğunun Rodos beyi olduğu söylenebilir. (Barnes, 2005: 398-399; Örenç, 2006: 49-50)

Rodos'a yapılan yönetici tayinlerinde donanma ve tersane çıkışlı olan bilgili ve yüksek mevkili kişiler tercih edilmiştir. Tayin edilen kişilere örnek olarak; 1692'de Mezemorta Hüseyin Paşa, 1740'da Mustafa Paşa, adada gemi inşası konusunda hizmetleri bulunan ve bölgeyi iyi bilen Cafer Paşa ve 1770'de Rodos'u arpalık olarak yönetmeye başlayan Cezâyirli Hasan Paşa verilebilir. Arpalık; Osmanlı imparatorluğu teşkilâtında, devlet tarafından, çeşitli zamanlarda çeşitli uygulama şekillerine göre, belli başlı idare ve saray adamlarına ve bir kısım yüksek rütbeli ilmiye ricaline, görevlerinde iken maaşlarına ek olarak, görevden ayrıldıktan sonra ise, emeklilik veya mâzûliyet maaşı kabilinden verilen tahsisat anlamında bir tâbirdir. (Uzunçarşılı, 1988:18) Akdeniz'de güvenliğin sağlanması, bir sefer düzenlendiğinde gemileriyle donanmaya katılması ve Rodos'ta inşa edilecek olan savaş ve ticaret gemileriyle ilgilenilmesi, Rodos mutasarrıflarının görevleri arasındaydı. (Örenç, 2001: 77-79)

Rodos'un stratejik konumu nedeniyle ve kendine bağlı olan çevresindeki diğer adacıkların güvenlik sorunlarının çözümü için adada her zaman belirli oranda asker ve mühimmat bulundurulmuş ve Rodos Kalesi'nin mühimmat ve zahire ihtiyacının giderilmesi için tedbirli olunmuştur. Öyle ki; 1761'de Rodos Kalesi cephaneliğine gerektiğinde kullanılması için önemli miktarda mühimmat sevkiyatının yapıldığı görülmüştür. Çeşme olayından sonra ada cephanesindeki malzemenin tespitiyle, görülen eksikliklerin bir kısmı Gelibolu Baruthanesi'nden giderilmiş olup, 1784'te de enderun-ı hümayun tertibatından kaleye 100 kantar barut gönderilmiştir. (Örenç, 2006: 417, 424-425)

Rodos'un stratejik açıdan Akdeniz adalarının fethinde önemli bir role sahip olduğu Kıbrıs ve Girit seferleri gibi önemli deniz seferleri için deniz üssü olarak kullanılmış olmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca; Fransa Mısır'ı işgal ettiği zaman lojistik anlamda değerlendirildiği görülen adada, 1799'da Mısır'daki Napoléon Bonaparte'a karşı sevk edilen Osmanlı donanması toplanmıştır. (Kaşlıoğlu, 2007: 34; Bastıyalı, 1999: 65)

Rodos, askerî üs olmakla birlikte korsan tehlikesine karşı gözetleme yeriydi. Çünkü XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Ege adalarında ve çevresinde korsan hareketliliği söz konusuydu. Osmanlı, korsanlardan korunmak ve onlara etkili müdahale edebilmek için adalarda gözetleme alanları oluşturmuş olsa da adalar korsanlar için birer yağma alanı hâline dönüşebiliyordu. (Doğan, 2008: 35-36)

Rodos ve Bodrum, Akdeniz adaları için karakol görevinde bulunmuşlardır. Ayrıca; Çeşme baskınından sonra batan gemilerin enkazı denizden çıkarılarak gemi yapım bölgelerine sevk edildiğinde, bu gemi yapım bölgelerinden biri olan Rodos'a malzemeler Bodrum'dan ulaştırılmıştır. (Yiğit, 2009: 120-121)

Rodos gemileri, gerektiği zaman nakliyede veya nakliye gemilerini korumada ulaştırma hizmeti için kullanılmıştır. Asker nakliyatı genellikle İstanbul, Mısır ve Trablus arasında gerçekleşirdi. İstanbul'dan gönderilen asker, Rodos gemileriyle Mısır'a ulaştırılırdı. Bu gemiler yetmezse İstanbul'dan da gemiler gelirdi. Mısır'dan ve Kıbrıs'tan İstanbul'a götürülecek olan malzemeler Rodos gemileriyle alınıp İstanbul'dan gelen gemilere yüklenerek gönderilirdi. İstanbul'dan Mısır'a ya da Suriye'ye tayin edilen memurlar; ayrıca yabancı elçiler ile önemli şahsiyetler gemilerle Rodos'a gelirdi; sancak beyi de onların güvenliklerini sağlayarak istenilen yere ulaştırırdı. (Çakan, 1965: 14-15)

Bir sürgün yeri olarak Rodos'a sürgün edilenlerin bir kısmı ölene dek adada ikamete mahkûm edilmiştir. Adada ölen veya idam edilen yüksek mevkili kişilerin büyük bir kısmı, Osmanlı'nın din görevlilerine, sivil ve askerî yöneticilerine; sürgün edilmiş Kırım hanlarına^a ayrılmış olan Murad Reis Mezarlığı'ndadır. (Dürüst, 1982: 389; Barnes, 2005: 385)

Rodos, cinayet veya yaralama suçu olanların gönderilmesi için de önemli bir yerdi. Akdeniz adalarında kapasitesi en geniş olan hapisane Rodos'taydı. (Örenç, 2001: 268)

Osmanlı, nüfus dengeleme üzerine bir sürgün politikası gütmüştür. Mentеше, Saruhan, Karesi gibi yerlerin sancak beyleri, Türkmenleri Anadolu'dan adaya göç ettirmek için çaba göstermişlerdir. Göç edenlerin tekâlif-i örfiyye ve seferiyye gibi vergilerden muaf tutulacakları belirtilerek göçü kabul edilebilir hale getirmek istenmiştir. Göç edenlere ve adadakilere toprak dağıtılmıştır. Adaya Yahudi iskânı da yapılmıştır. (Örenç, 2006: 229-230)

^a Bkz. İ. H. Uzunçarşılı (1977). *Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, III (2): 13, 22, 24, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; İ. H. Uzunçarşılı (1978). *Osmanlı Tarihi, Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, IV (1): 496-497, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, N. Akbayar (Haz.), S. A. Kahraman (Akt.), 2, 5: 524, 552, 1561, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Makalede adanın XVIII. yüzyılda sosyo-ekonomik, dinî ve kültürel açıdan durumu ele alınacaktır.

2. Rodos'un Nüfus, Köy ve Mahalle Bilgileri:

2.1. Nüfus:

Rodos'ta Türkler, Rumlar ve Yahudiler dışında az sayıda Kıpti, Ermeni ve Çingene vardı. Avrupa halklarından olanlar da görülürdü. Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda farklı etnik kimliklere sahip kişilerin oluşturduğu bir ortam söz konusuydu. (Doğan, 2008: 124, 128; Örenç, 2006: 197)

XVIII. yüzyılın başında adada bulunmuş olan M. Cornaille Le Bruyn, nüfusun 12.000 kişiden oluştuğunu belirtmiştir. XVIII. yüzyılın sonuna doğru adada, Osmanlı belgelerinden elde edilen bilgilerin de katkısıyla, 37.500 kişi vardı denilebilir. (Doğan, 2008: 128)

III. Ahmed döneminde (1703-1730), Rodos'ta 3.650 hanede yaklaşık olarak 19.000 kişi olduğu tahmin edilerek; önceki dönemlere göre nüfusun azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. 1750'de Rodos'un nüfusu, 27.500; Oniki Ada'nın nüfusu ise 67.000 idi diye belirtildiği görülmüştür. (Erdoğan, 1996: 35; Nasuhoğlu, 2004: 79-80)

M. Savary 1788 tarihli eserinde; adanın biri başkent Rodos biri de antik kent Lindos olarak iki şehirden oluştuğunu; ilkinde Türklerin ve az sayıda Yahudi'nin, 5 köyde Müslümanların, 5 kasaba ve 41 köyde Rumların bulunduğunu dile getirerek her aileyi 5 kişi olarak görüp Türkleri 4.700, Rumları 2.500 ve Yahudileri 300 aile diye hesaplayarak nüfusun 37.500 kişiden oluştuğu sonucuna varmıştır. (Çelikkol, 1992: 23-24; Erdoğan, 1996: 35)

1711'de Yahudi topluluğuna bakıldığında Salom cemaati 105 (hane), Adol cemaati 40 olarak toplam 145; Varoş-ı Atik'te (Kızılkuyu) Hristiyanların kaldığı yerlere bakıldığında toplam 649 olduğu görülür. Rodos'un toplam nüfusunda etnik kökenlerin yüzdelerine bakıldığında, III. Ahmed döneminde; Müslümanlar % 38,8, Hristiyanlar % 58,2, Yahudiler % 2,8 olarak görülür. (Erdoğan, 1996: 38-39)

1711'in şubatında Rodos'un nüfus ve gelir durumuna bakıldığında, toplamda nefer olarak Müslümanlar 582, nefsi-i Rodos dışındaki Hristiyanlar (Gebr) 1.475, gelir akçe olarak toplamda 816.654; aynı yıl vergi durumuna bakıldığında ise nefer olarak Hristiyan sayısı 2.242, kaza ve köy toplamında akçe olarak ispenç 36.100, cizye 188.749 olarak görülmüştür. Nefsi-i Rodos'ta ispenç 21.713'dür. (Erdoğan, 1996: 39-41)

2.2. Köy ve Mahalle^a:

Rodos'un kazalarına Lindos ve Kastelloz verilebilir. Tamamı Türk olan köyler, Çayır, Kandilli, Mikse ve Uzgur'dur. Köylerin tamamının tahriri çok önce yapıp tımar sistemine dâhil edilmiştir ve kayıtları tutulmuştur. Zamanla adadaki sayım işlemleri aksamıştır. Kirmasti, Triyande, Villanova, Bastiye, Kalavarda ve Keşkinöz gibi büyük köyler

^a XVIII. yüzyılda Rodos'un ve civar adaların kale, karye, mahalle ve çiftlik adlarıyla nefer sayısına bir tablo üzerinde ulaşmak için bkz. Ünen, 2013: 79-88.

Türk beylerine ve ağalarına ait zemetler olarak ayrılmıştır. (Çelikkol, 1992: 24; Öreñç, 2006: 194, 230)

1711 tarihli tapu tahrir defterine göre; sadece Müslümanların yaşadığı köy, Uzgur olarak görülmektedir. Müslümanların çoğunlukta olduğu köy, Salakoz'dur. Kale dışında gayrimüslimlerin çok Müslümanların ise az olduğu kaza ve köyler; Lindos, Kataviya, Villanova, Enbona, Apolona, Manola, Arhangelos, Marça, Sorani, Kuşkinoz, Kanaz, Kirmasti, Alayarma, Simnalı, Kalavarda ma Muzına, Dimliye ma Kalamine, Afandoz, Arkipoli ve Apolke'dir. Hiç Müslüman olmayan kaza ve köyler; Kastelloz, Platanya, Ayastridos, Profilya, Monolitoz, Misaneroz, Siane, Lahanya, Yennadis, Vati, Aşkilipoz, Lardos, Galatoz, İpsitoz ve Kalitiz ma Kalislu olarak belirtilebilir. Hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin az olduğu köyler; Bastiye, Dimatarya, Ornoz, Tologoz ma-memlehâ-i Kalvitri, İstriyoz, Piona ve Arnita'dır. En kalabalık kaza ve köyler; Lindos, Villanova ve Kataviya'dır. (BOA, TT.d, Nu. 1147)

1711'e ait deftere göre boş olan ya da pek bilgi verilmemiş yerlerle ilgili olarak; çiftlikler dışında, Manastır-ı Havlu nam-ı diğer Fındıklı, Çimendus, Kurdzade İbrahim Bey nam-ı diğer Küçük, Korasi, İspiyaz, Emartoz, Agradolya, Vasiliko, Arnitodus der nezd-i Kanaviye, Asa, İspordrake (Sorani'ye bağlı) ve Pisavli der nezd-i Kalitiz verilebilir. (BOA, TT.d, Nu. 1147) Bazı yerlerin boşalmış olmasının nedenleri arasında; elverişsiz koşullar sonucunda terk edilmiş, diğer köylere göç veya çeşitli nedenlerle nüfusun giderek azalması olabilir.

1711'de Rodos Kalesi'ndeki askerî toplulukların nefer sayısı toplamı 820'dir. Lindos'ta 21 müstahfızân bulunmaktadır. Türk mahallelerinin kişi sayısı toplamı 414'tür. Mukataalarla ilgili olarak; resm-i liman, bac-ı bâzâr, beytü'l mâl, cürm-ü cinayet ve resm-i arusane gibi çeşitli vergiler toplamda 294.427 akçe tutmaktadır. Rodos'un köylerinde, kale içi çiftlik sahipleri dâhil, Müslümanların sayısı toplam 160'dır. Bennak sayısı toplam 101; mücerred ise 15'dir. Köylerde, kale içi topraksızlar dâhil, gayrimüslimlerin sayısı 1461'dir. (BOA, TT.d, Nu. 1147)

Rodos'un mahalleleriyle ilgili aşağıda bir tablo hazırlanmıştır:

Çizelge 1: Rodostaki Müslim ve Gayrimüslim Mahalleleriyle İlgili Adlar

Rodos merkezde Müslüman Mahallesi	Eski şehir dışında Müslüman Mahallesi	Yahudi Mahallesi	Varoşlar
Tireli Hamdi Bey Mescidi	Yuva	Büyük Havra	Yeni Varoş
Sadri Çelebi Mescidi	Dokuz Sokak	Küçük Havra	Orta Varoş
Süleymaniye Câmii	Gani Ahmet		Sümbüllü Varoşu
Takyeci Mescidi	Boynu Kara		İsteradifoz Varoşu
Abdülcélil Bey Mescidi	Sümbüllü Tepesi		
Sığındı Abdî Halife Mescidi	Mercan Tepe		
Piyalettin Mescidi	Kızıltepe		
Bâb-ı Mesdûd	Kumluk		
Alemnak Mescidi			
Receb Paşa Câmii			
Kadı Mescidi			
Hüdaî Mescidi			
Yeniçeli Mescidi			
Memişeyh Mescidi			
Çizmeci Ali Ağa			
İlk Mihrab Mescidi			
Dolablı Mescidi			
İbrahim Paşa Câmii ve Mahallesi			

Demirli Câmii ve Mahallesi			
Kavaklı Mescidi			
Enderûn Câmii			
Hanzade Mescidi			
Câmi-i Kebir			
Yeni Varoş			

(Çelikkol, 1992: 24; Öreñç, 2006: 202-204)

Şehrin kıyı mahallelerinde, Ahriyân adı verilen, Müslüman olmuş ve demircilikle uğraşan aslen Yahudi bir grubun yaşadığını da belirtmek gerekir. (Öreñç, 2006: 200)

Rodos kadısı Es Seyyid Mehmed bin İbrahim ismiyle biten avârız defterinden edinilen bilgiler ışığında mesleklerine ve durumlarına göre kişi sayısı olarak Rodos'ta ve civar adalarda yaşayanlara ulaşılabilir.^a Rodos'ta toplamda 5 olan kadılar, Demirli, Bab-ı Altun, Receb Paşa ve Kavaklı mahallelerinde oturmaktadırlar. İbrahim Paşa mahallesinde 1 deniz beyi vardır. 2 İstanbul yeniçerisi; Tireli Hacı Hamdi mahallesindedir, 1 miralay; Demirli mahallesinde, 1 çavuş; Memişeyh'te, 6 imam; Memişeyh, Abdülcelil Bey, Cümdi Çelebi, Sıgındı Abdi ve Hanzade mahallelerinde, 1 nevvab-ı kala; Abdülcelil Bey'dedir, 1 müteveli; Cümdi Çelebi'de, 2 dizdar; Tahtacı Veli'de ve Câmii Enderûn'dadır. Mahallelerde müstahfızân toplam sayısı 390, azabân 284, topçu 85 ve tımarlı sipahi 47'dir. (BOA, D.MKF.d, Nu. 27982)

1710 yılı ve 1711 yılının başlarında Rodos'ta eski varoшта ekonomik anlamda diğerlerine göre geliri daha az (ednâ) durumda olan mahalle Makşmade; köyse Enbona'dır. Geliri iyi (alâ) durumda olan mahalle Miyan; köylerse Tataviya (Kataviya) ve Kirmastı'dır. Orta halliler (evsat) sayıca oldukça azdır. İyi durumdakiler 167, orta halliler 92 kişidir. Geriye kalan 3277 kişinin ise ekonomik anlamda diğerlerine göre geliri daha az bir durumda yaşadığı bellidir. (BOA, D.MKF.d, Nu. 27982)

1711'de Mescid-i Hüdayî, Demirli, Molla Gürani/Yeniçeri ve Ali Ağa Çizmeci der Bab-ı Sarrac mahalleleri diğerlerine göre daha kalabalıktır. Bu mahalleleri Camî-i Şerif-i İbrahim Paşa, Enderûn, Sultan Süleyman Han, Mescid-i Bâb-ı Mesdûd, Memi Şeyh ve Tireli Hacı Hamdi takip eder. Nüfusu en az olan mahalle Mescid-i Sürmeli/Hurmali'dir. (BOA, TT.d, Nu. 1147)

3. Rodos'ta Ekonomik, Dinî ve Kültürel Durum:

3.1. Ekonomik Durum:

Rodos cizye, ispençe, haraç, rüsûm ve bac, gümrük resmi ve öşür olarak başlıca 6 vergiye sahipti. Bazen bu vergiler dışında avârız ve nüzûl vergileri de alınır. Diğer vergiler arasında yave, kaccun, beytûlmâl, resm-i arus, cürm ü cinâyet, müjdegâni, bac-ı bâzâr, adet-i ağnâm, resm-i liman, öşr-i gallât, harac-i bagât, resm-i otlak, deştâni ve bâd-ı hevâ sayılabilir. (Erdoğan, 1996: 36-37)

Ada, tımar birimlerine ayrılmış olarak tımarlılara verilmiştir. 77 tımar gözlenmektedir. Dirliklerden^b bazısı bir kişiye aitken bazısı birden fazla dirlik sahibine paylaştırılmış olarak görülmektedir. (BOA, TT.d, Nu. 1142) 1711'de adada tımar hâsılatının

^a Tablo için bkz. Ünen, 2013: 90-103. Tapu tahrir defterinden elde edilen benzer bir tablo için ise bkz. Ünen, 2013: 106-119.

^b Dirlik gelirleri ile ilgili tablo için bkz. Ünen, 2013: 144-156.

paylaşımında büyük kısmın yaklaşık olarak %64 ile Sultan için has olarak ayrıldığı görülmüştür. (Erdoğan, 1998: 31)

İleri gelen devlet görevlilerine sancak ve kazalar ile çeşitli vergi gelirlerinin ödenek olarak bölüştürüldüğü bilinmektedir. 1111-1113/1699-1702 yılları arasında Rodos'taki gebrân ve Yahudiyân cizyesinin salyanecileri olarak Mehmet, Kâsım ve Dâvud ağalar gösterilmiş olup gurre-i Cemâziyelevvel 1112/14 Ekim 1700 yılına ait kayıta 6.666.5 kuruş 120 ile çarpılarak 800.000 akçeye ulaşılmıştır. Buna göre 1 kuruş 120 akçeye eşit görünmektedir. (BOA, İE.BH, Nu. 1288) 1142/1729-1730 yılına ait Rodos mutasarrıfı Süleyman Paşa'ya verilen bir cizye evrakı bulunmaktadır. Bu evrakta Rodos'tan o yıl tahsil olunacak cizye miktarı toplamı; ala 769, evsat 6.162 ve edna hane olarak 769, toplamda da 7.700 hane olarak belirtilmiştir. Bu haneler yine toplamda 35.845 kuruş cizye ödeyeceklerdi. (BOA, A.E. III. Ahmed, Nu. 6222) Evâil-i Şevval 1184/Ocak ortası 1771'de İstanköy ve çevresini muhafaza ile görevlendirilen Vezîr Receb Paşa'ya yazılan hükümde; bu görevini lâıyıkıyla yerine getirebilmesi için Sakız ve Rodos cizyeleri gelirinden hane başına birer kuruş alınması kararlaştırılmıştır. (Gök, 2007: 261, Hk. 1209) XVIII. yüzyılın sonlarında Akdeniz'deki adaların idari durumları ile ilgili o dönemde yapılmış uygulamalara bakıldığında; Rodos ve diğer pek çok adanın, önde gelen devlet adamlarına hizmet karşılığı tahsis edildiği görülmüştür. (Örenç, 2006: 57)

Cizye ve bedel-i nüzûl vergileri kale tamiri için de kullanılmıştır. Rodos'ta 1098/1686-1687'de hesaplanmış ve 12 Cemâziyelâhır 1099/13 Nisan 1688 yılında emir verilmiş olarak Rodos Kalesi'nin azablarının eliyle gelmiş ve Marmaris Kalesi için kullanılmış olan tamir bedeli dikkat çekmektedir. 26 Rebûlâhır 1104/3 Ocak 1693'te de, Salih adlı kadiya gözetim için yetki verilerek havale edilmesi istenmiş olan 300 esedi kuruşu Rodos'un bedel-i nüzûl vergisini toplamaya memur Şaban Ağa'nın, 1098 yılının malından edinerek Rodos Kalesi'nin azablar ağası olan Mehmed Ağa'nın yöneticiliğinde tamir ettirilmesi için teslim ettiği belirtilmiştir. (BOA, C.AS, Nu. 25598)

Bazı belgeler sayesinde avâız için ödenmesi gereken para değerleri öğrenilebilmektedir. Örneğin; 1093/1682'de Rodos'un avâız toplamı 3.390 kuruş; akçe değeri 406.800 idi. Buna göre 1 kuruş 120 akçeye denk geliyordu. 406.800 avâızhane sayısı olan 1695'e bölündüğünde değişken oranlı olarak hane başına ödenecek avâızın 240 akçe olduğu ortaya çıkmaktadır. Vergiyi toplayacak olan kişinin alacağı para ise 3.698 rub 1 kuruşa 61.5 kuruş eklenmiş olarak 3.760'tır. 413.600 akçeye 37.600 akçe eklenerek ulaşılan 451.200 akçe, en son toplanması gereken para olarak belirtilmiştir. Bu para iki havale ile gönderilmiştir. İlk havale 450.000 akçe, ikincisi 1.200 akçedir. (BOA, İE.ML, Nu. 595)

1101/1689-1690 yılında Rodos'taki kazaların 3.278.5 nüzûlhaneleri olup her bir haneden ikişer esedi kuruş bedel-i nüzûlların mevkufat defterinin hesabı gereğince toplanması ve mübaşirin maaşı için her bir haneden yirmişer akçe istenmiş; toplanan akçelerin her 110 akçesinden 1 esedi kuruş hesabıyla eksiksiz olarak toplayıp göndermesi gerektiği belirtilmiştir. Belgeden Rodos'ta frengi altun ve sikke-i zolata gibi yabancı paraların da görüldüğü anlaşılmaktadır. (BOA, İE.ML, Nu. 2971)

Rodos sancağına bağlı olan Sömbeki Adası'nın 1 kuruş 120 akçe olarak 315 hanesinden 74.615 akçe (621.5 kuruş 35 akçe) ödenmesinde, fazladan vergi alınması söz konusu olmuştur. Bu nedenle halk, fazladan alınan cizye ile birlikte istenen 25.000 sünger de dâhil olarak Rodos kadısı Mehmet Efendi'den talebin kaldırılmasını istemiştir. Sömbeki'nin her yıl 20.000 sünger verdiği; bazı defterlerde kaydedilmemiş bilgi eksikliği yüzünden bir sorun yaşandığı; eğer o yıl sünger vermedilerse talebin kaldırılmaması sonucuna varılmıştır.

Bu belgeden anlaşıldığına göre; halktan vergi alınırken haksızlık veya yanlışlık olduysa; şikâyet üzerine konu incelemeye alınabilmektedir. (BOA, İE.DH, Nu. 2016)

Çizelge 2: Rodos ve Civar Adalarla İlgili Cizye Kayıtlarından Bazı Veriler

Cezire-i	Varak-ı Alâ	Varak-ı Evsat	Varak-ı Ednâ
Rodos	114	809	1211
İlyaki	6	17	75
İncirli	17	71	88
Hereke/Herki	2	25	34
Sömbeki	13	43	364
Toplam	152	965	1772
Ba bedel-i hazine-i halise - 4310 hane - hane başına 270 Toplam 1.163.700			(4310 x 270)

(BOA, MAD.d, Nu. 18494)

1711 avârız^a kayıtlarına göre 1049 haneden her 3 kişi 1 hane olarak sayılıp sülüslerle birlikte kişi sayısı olarak toplam 3149 verilmiştir. 1049 hane ve 2 sülüs ile avârız nüzûl akçesi toplamı olan 670 çarpılarak yapılan hesaplama sonucunda toplamda 703.278 akçeye ulaşılmıştır. Kuruş hesabıyla 6.393 ve 1 sülüstür. (BOA, TT.d, Nu. 872)

7 Zilhicce 1141/4 Temmuz 1729 yılında Rodos'ta toplam 1669 hane ve 2 sülüs avârızhanesi bulunmakta olup her bir hanenin ödemesi gereken avârız akçesi 335 akçedir. Hane sayısı 3 ile çarpıldığında yaklaşık olarak 5007 kişinin var olduğuna ulaşılabilmektedir. Rodos'a bağlı olan Marmaris'in ise avârız vergisi olarak 55 kuruş ve 25 akçe ödeyeceği; ayrıca hanelerden hane başına ellişer akçe mübaşir maaşı için para toplanacağı belirtilmiştir. O tarihte 108 akçenin 1 kuruşa eşit olduğu görülmektedir. (BOA, A.E. III. Ahmed, Nu. 3304) 1791'de devletin cizye kalemi kayıtlarına bakıldığında ise Rodos ve ona bağlı yerlerdeki gayrimüslim mükellef sayısı 773 alâ, 6191 evsat ve 823 ednâ olmak üzere 7787 olarak görülmektedir. Cizye vergisinin toplanmasında Metropolit tarafından görevlendirilmiş kişilerin masrafları gelirden düşülürdü. (Örenç, 2006: 530)

Rodos'taki gayrimüslim köylülerin ettikleri yerlere göre ödemeleri gereken aşar vergisi, tımar mahsulâtındaki en önemli gelirdi. Adanın tüm dirlik mahsulünün yaklaşık olarak %86'lık kısmı köylülerden aynî olarak alınan öşürlerdendir. Köylülerin, üretmiş oldukları hubûbâtın ve diğer mahsullerin 5'te 1'ini, kanunlara göre, tımar sahiplerine aynî olarak vermeleri zorunluydu. Manastır arazilerinden öşür istenmesi ve mahsullerinin tımara dâhil edilmesi de söz konusuydu. Sultanların, bazen bir manastırın mensuplarını öşürden ve avârızdan muaf tutabildiği görülmüştür. (Erdoğan, 1998: 26-27)

M. Savary "Yunanistan'a dair Mektuplar" adlı eserinde Rodos'un gelir tablosunu; fert başına vergi mükellefiyeti 42.500, mahsulden alınan aşar 23.050, gümrük 3.500, bina vergisi 6.250, çiftliklerden alınan vergi 11.500, hayvan vergisi 800, bir nevi yol vergisi 200, bağlardan alınan vergi 600, tuzdan alınan vergi 700 ve her Rum ve Yahudi başına alınan vergi 900 olarak toplam 90.000 kuruş şeklinde göstermiş; bu gelirden 55.500 kuruşun şehir ve köy bekçilerine, câmilerin bakımına ve Sultan'ın fakirler için dağıttığı masraf da çıkarılınca kalan 34.500 kuruşun hazineye ulaştığını belirtmiştir. (Çelikkol, 1992: 20)

Marmaris, Rodos, Lindos ve Meis, iskelelere sahip yerleşimlerdi. Müslüman ve gayrimüslim tacirler, mallarını bu iskelelerden geçerek içeri sokabilirlerdi; bunu yaparken, kanunlara göre, gümrük ödemek zorundaydılar. Rodos'un en önemli gelirlerinden birinin

^a 1711 yılına ait avârız kayıtlarıyla ilgili oluşturulmuş olan tablo için bkz. Ünen, 2013: 132-142.

mukataalar olduğu düşünüldüğünde gümrük ödemelerinin toplam gelire olan etkisi ortaya çıkmaktadır. (Erdoğan, 1998: 28)

Devlet, gümrüklerin aidatını toplamayı belirli kişilere uzun süreli olarak kiralama yoluyla gerçekleştirmiştir. Mîrî mukataalar iltizâma verilmiştir. Dolayısıyla mukataa sahipleri ile devlet arasında para ve nüfuz mücadelesi görülmüştür. XVIII. yüzyılda devletin, eyâletler üzerindeki denetimini, belirli bir düzeyde, kaybettiği düşünülürse sonucun ne olduğu ortaya çıkabilir. (Erdoğan, 1998: 29)

Rodos maliyesinin durumu imparatorluğun diğer yerlerinden farklı değildi. Devletin yürürlüğe koyduğu yeni tarife ve usûller, diğer adalarla birlikte, Rodos'a da iletiliyordu. Özellikle bağlı adalarda zamanla ortaya çıkan bazı farklı vergiler soruna neden olabiliyordu. (Örenç, 2006: 525)

Diğer sancaklarda olduğu gibi Rodos'ta da hukukî ve iktisadî durum bir kanunnâme ile düzenlenmiştir. Bu kanunnâmede^a adada cârî olan vergi ve gümrük hususları vardır. (Çakan, 1965: 10) 1711 yılına ait bir defterde Rodos'un kanunnâmesi^b bulunmaktadır. (BOA, TT.d, Nu. 1147: 1-4)

Çizelge 3: 1711 Yılı Avâruz Kayıtlarından Bazı Veriler

Avâruz ve bedel-i nüzûldan muaf ve müsellemler olduklarına yedlerine müteattid evâmîr-i şerîfeleri oldukda muharrer şerh virilmiş Nefs-i enderûn-u kala-i Rodos neferen	1348
Beray-ı müstahfîzân ve gayrihu neferen	1217
Beray-ı amelmande ve gayrihu neferen	120 dul 7 amelmande 4 sipahi Toplam 131
Beray-ı kala-i Rodos ma Yahudiyân sakinan-ı derun-u kala neferen	818
Beray-ı haric ez reâyâ neferen	183
Beray-ı reâyâ-ı Yahudiyân neferen	635
Kura-i Rodos neferen	1625
Beray-ı haric ez reâyâ neferen	137
Beray-ı reâyâ neferen	34 Müslüman 1454 Zimmîyan Toplam 1488

(BOA, TT.d, Nu. 872)

3.2. Dinî ve Kültürel Durum:

XVIII. yüzyılın başında Rodos'taki Sultan Süleyman Han imâret ve câmi-i şerîf evkâf geliri 421.840 akçedir. (BOA, A.E. III. Ahmed, Nu. 6980) Vakfın bir idarecisi bulunmaktaydı. Vakıf ile ilgili bir durum olduğunda bunu bildirmek de görevlerindendi. Bu konuyla bağlantılı olarak 1172/1758-1759 yılında Sultan Süleyman Han evkâfından almak üzere günlük 8 akçe ücret ile tuzla kâtipliği yapan Mahmud bin Hüseyin'in kendi isteğiyle görevini ve maaşını Mustafa bin Abdurrahman'a devretmesiyle ilgili bir belge mevcuttur. (BOA, C.BLD, Nu. 530)

Rodos'a ait evkâf belgelerine bakıldığında çeşitli unvan ve lakaplara sahip kadın erkek hayırsever Müslüman Türklerin kazançlarını; adadaki câmi, mescit, mektep, muallimhane, musluk ve suyolları gibi yerlerin görevlerini devam ettirebilmeleri için

^a bkz. Çakan, 1965: Ekler Kısmı, I-III.

^b bkz. Ünen, 2013: 128-131.

vakfettikleri görülür.^a Kurucusu belli olmayan vakıflar da vardır. Fethedilmiş bir yerde vakıfların kurulmuş olması, hayırseverlik ve dinî anlamları dışında, orada Osmanlı egemenliğinin yerleşmiş olduğunu gösterir. Hayırseverler, İslâmiyet'in adada yaşatılması ve bununla bağlantılı olarak gereken masrafları karşılamak amacı ile birlikte tatlı su ihtiyacını giderebilmek ve aç olanları doyurabilmek düşüncesiyle çaba göstermişlerdir. Bazı hayırseverler, ölümleri sonrasında ruhları için dua edilmesini istemişlerdir. İslâmi inanca göre adanın Kur'an ve dualar okunmasına ve fakirlere yardım ile ışıklandırılmasına niyet edildiği; ibadet için gereken her malzemenin tamamlanması ve bu konuda çalışan kimselerin gelirleri için hayırlar yapıldığı anlaşılmaktadır. İslâmi açıdan kabul edilebilir belli bir oranda faize konulmuş olan para; vakfin giderleri, dua okunması ve çeşitli hayırlar için harcanmıştır. (BOA, TT.d, Nu. 1147: 77-84; Erdoğan, 2000: 10, 12-13)

Rodos'taki vakıf kurucularının çoğu, mülklerinden daha çok, paralarını vakfetmiş ve murabaha usulünü tercih etmişlerdir. Bu durumun, para daha hızlı döndüğünden para vakıflarının diğer vakıf kaynaklarına göre daha fazla gelir getirmesi nedeniyle oluştuğu belirtilebilir. 1711'de adada 1 paranın 5 sağ akçe değerinde olduğu görülür. Akçenin çürük veya sağ olup olmadığına bakılıp çürük olanların belirlenerek tedavüldeki para ile ilgili olarak bir işleme tabi tutulduğu söylenebilir. Adalarda sadece Osmanlı paraları değil farklı devletlerin paraları da dönmüştür. (Erdoğan, 2000: 12)

XVIII. yüzyılın başlarında adadaki vakıfların masrafları ile ilgili birkaç örnek bilgi alttaki tablo aracılığıyla verilebilir:

Çizelge 4: 1711 Yılı Evkâf Giderlerinden Bazı Veriler

Vakf-ı mescid-i Memi Şeyh der nefsi-i Rodos					
Asl-ı mal		Nükud		Murabaha fi sene-i kamile	
		87.600		13.140	
Minha el masraf	Nefer	Fi sene	Kıyye	Aded	Yekün
Cihet-i imamet	---	4000	---	---	13.140
Cihet-i müezzin ma kayyım ve abkeş	---	4000	---	---	
Cihet-i müteveli	---	1400	---	---	
Cihet-i cabi	---	600	---	---	
Beray-ı revgan-ı şir	---	1000	33	18 kandil	
Beray-ı şem-i asel	---	1600	10	---	
Beray-ı şem-i revgan	---	320	8	---	
Beray-ı masraf-ı gayriha ve gerek toprağı	---	220	---	---	

Vakf-ı sahibü'l hayrat der câmi-i Mendirek der haric-i Rodos		
Asl-ı mal	Murabaha fi sene	
	4.537	
El masraf an vakf-ı mim		Fi sene
Cihet-i imamet		1897
Cihet-i müezzin ma kayyım		1200
Beray-ı tilavet-i sure-i Yasin bade salatü's-subh her kim imam olur ise okuya		360
		4.537

^a Konuyla ilgili olarak adadaki vakıfların masraflarını gösteren tablo için bkz. Ünen, 2013: 179-192.

Beray-ı tilavet-i sure-i Mülk bade salatü'z-zahr imam olanlar okuya	360	
Beray-ı tilavet-i sure-i Nebe' bade salatü'l-asr imam olanlar okuya	360	
Beray-ı tilavet-i sure-i Mülk bade salatü'z-zahr imam olanlar okuya	360	

Vakf-ı Muhterem Hatun		
Asl-ı mal	12.000 sağ akçe	Murabaha
		1.800 sağ akçe
Minha el masraf	Nefer	Fi sene-i kamile
Cihet-i eczahanan	5	1.800

(BOA, TT.d, Nu. 1147: 77-84)

Müslümanlarla ilgili olarak adada bulunan önemli dinî yapıların durumu ise şöyledir: Yahya peygamber zamanında yapıldığına inanılan Saint Jean Kilisesi iken Câmi-i Kebir (Sencuvan) adını alan câminin mihrabında Yahya peygamberin türbesi bulunur. Câminin gizli mahzenlerindeki barut deposu 1788 (1203) yılında infilâk ederek şehrin birçok mahallesini ve câmiyi harap hale getirmiştir. Süleymaniye Câmii, Câmi-i Kebir'den sonra ikinci büyük câmidir. Süleymaniye Medresesi'nin yanında bulunduğundan Kanunî döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir. İbrahim Paşa Câmii, çarşı içindedir ve 1540 tarihli kitabesinden anlaşıldığı üzere Rodos'taki câmilerin en eskilerinden biridir. Recep Paşa Câmii, 1588'de yapılmıştır. 1797'de tamir edilmiş olan Murat Reis Câmii kale dışındadır, Kadirga Limanı'nın kuzeyindedir. Özkur Câmii, kaleden 1 saat uzaklıktadır. Yazıtında 1764 (1178) tarihi görülen Sultan Mustafa Câmii, Yeni Hamam'ın hemen yanında bulunmaktadır. Rodos şehrinin dışında Arnita ve Salakoz gibi bazı köylerde de câmilere rastlanmıştır. (Çakan, 1965: 22-23, 27, 29; Bastıyalı, 1999: 93-96, 98; Evliyâ Çelebi, Dağlı, Kahraman ve Dankoff (Haz.), 2005: 127, 129)

Kiliselerden dönüştürülen mescid ve câmiler; Abdülcélil Bey, Dolaplı, Alemlak, Bab-ı Mestur, Piyalettin, Kumluk, Kavaklı, Yeniceli, Kadı, Sıkıntı, Borazâni, Sadri Çelebi, Hanzade, Hurmalı, Takyeci, Hüdayi, Çizmeci, İlk Mihrap mescidleri ile Demirli ve Enderûn câmileridir. XVIII. yüzyılda Türklerin o zamana dek kendi yaptıkları câmilere bakılırsa; Süleymaniye, Recep Paşa, İbrahim Paşa, Sultan Mustafa ve Murad Reis görülebilir. Daha sonraki zamanlarda Ağa, Şadırvan, Hamza Bey ve Ali Hilmi Paşa câmileri de adada yerlerini almışlardır. (Aslanapa, 1966: 533-534; Balducci, 1987: 66-68; Bastıyalı, 1999: 94, 100-105) Câmiler dışında adada Osmanlı'ya ait pek çok mimari eser de bulunmaktadır. Bunlardan çeşmeler arasında 1660-1661 yılında inşa edilmiş olan Lindos Çeşmesi, 1756 yılı yapımı Konak Çeşmesi ile yapım tarihi bilinmeyen Osmanlı ve Tersane çeşmeleri verilebilir. (Konuk, 2008: 204-205, 211, 215)

Yazıtında 1793 (1208) tarihi görülen Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi, Süleymaniye Câmii yanındadır. Rodos'un Uzgur köyünden ve III. Selim'in saltanatında saraya girip yükselen Hafız Ahmet Ağa tarafından kurulmuştur. İki kubbe ile örtülü olan, kapı ve pencere ile birleştirilmiş iki salondan oluşan kütüphanenin avlusunda Kuran okuma odaları, bir kuyu ve bir çeşme vardı. Kütüphane'nin vakfiyesinin bir gereği olarak Türkler, bayramlarda bu avluda kurban kesip aşure pişirmişlerdir. Kütüphanenin açılmasıyla birlikte personelinin yiyecekleri ile diğer masraflar için vakfa ait 14 dükkân inşa edilmiştir. Kütüphane görevlilerine maaşları dışında ekme tahsisâtı, medrese öğrencileri ve fakirlere hizmet veren Süleymaniye Vakfı İmârethânesi'nden sağlanmıştır. (Çelikkol, 1992: 87-88; Örenç, 2006:

270) Daha sonraki zamanlarda kaynakları biten imâret, bir süre Fethi Paşa Vakfı'nın yardımları ile ayakta kalabilmiştir. (Bastıyalı, 1999: 91)

Hafız Ahmet Ağa'nın oğlu Fethi Bey tarafından, XVIII. yüzyıldan sonra, saat kulesi inşa edilecektir. Osmanlı döneminde adada onlarca câmi, mescit ve türbe; şadırvanlar ve çeşmeler; 4 kabristan, 1 kütüphane, 4 mektep, 1 saat kulesi, 1 imâret, 3 hamam ve bazı askerî eserler^a yapılmıştır. (Balta, 1994: 21-22; Bastıyalı, 1999: 91)

Ada, kültürel açıdan incelendiğinde XVIII. yüzyılda adaya gelen William Wittman'ın söyledikleri belirli bir düzeyde açıklayıcı bilgi olarak verilebilir; özellikle Rum ve Yahudi kadın ve çocukların giyinişlerine bakıp mendillerden oluşan, bohça şeklinde görünen ve hoş durmayan bir şapka taktıklarını; Rumların bir ihtimalle adada yetiştirmiş oldukları pamuktan yapılmış ve festivallerle kutsal günlerde üzerlerinde görülen giysilerinin diğerlerine göre daha hoş olduğunu belirtmiştir. Wittman, Müslümanların yaşam tarzları hakkında bilgi vermemiş olsa da Kurban Bayramı'na değinmiştir. (Doğan, 2008: 129)

1730 yılına ait bir belgede manastırların durumu ile ilgili bazı bilgiler ele edilebilmektedir. Rum patrikliğine bağlı Rodos metropolitliğine katılmış olan adalardaki manastırlara eskiden vakfedilmiş olan tarlalardan az miktarda elde edilen üründen her manastırda igumenos olanların yolculara ikram ve manastır fukarasına yemek olarak verdiği görülmüştür. İgumenos ölünce aralarından birini onun yerine tayin etmek için Rodos metropoliti aracılığıyla eski göreneklere göre hareket etmişlerdir. Ölmüş olan igumenosun tarım yaptığı tarlalar tapulu olmasına rağmen bazı yetkili kişilerce el konulmaya çalışılmıştı. Tarla sahipleri, kiliselerin ve manastırların vakıflarına ait bahçelerde yetiştirilen zeytinlerden öşür olarak 1/8 vermeyi kabul etmişlerken; memur olanlar zeytinden öşür almayı zeytinyağı almak isteyerek zorla fukaradan yağ almışlardı. Bu yetkililer sayıca fazla olan adamları ile manastırlara yerleşip kayıtlı ve ücretsiz olan yemeklerden almışlardır. Atları ve katırları çeşitli hizmetleri için zorla kullanmışlardır. Öşürler gerektiği gibi verilmesine rağmen yetinmeyip buğday ve tohum akçesi gibi çeşitli bahanelerle akçe ve buğday aldıklarından fukaraya elde ettiği üründen ancak 1/3 kalmıştır. Yine kendileri yargılama yaparak, keşiş ve kalogeriye topluluğundan biri suç işlediğinde yargılama yetkisi metropolitlere aitken, bu yetkiyi kendi üzerlerine almışlardı. Belge'de bu durumun ortadan kaldırılması, haksızlığın ve zorbalığın engellenmesi ve manastırlardan alınanların başkasına satılmayıp geri verilmesi istenmiştir. Metropolitliğe bağlı kiliselerle ilgili olan bağ, bahçe, çiftlik, değirmen, çayır, ayazma, manastır, oda, dükkân ve ağaç ile kiliselere vakfedilmiş olan eşya ve hayvanlar, İstanbul Rum patriğinin koruması altına alınmıştır. (BOA, C.ADL, Nu. 4451)

Patrikliğinden azledilmiş olarak Rodos'a sürülen Neyufanos adlı rahibin adaya sağ salım varıncaya dek yolculuk esnasında kimse tarafından rencide edilmemesi ve adada bulunduğu sürece ömrünü sürdürmesi için Rodos naibine yazılmış bir belge de vardır. Bu belgede İstanbul Rum cemaatinin ismi geçmektedir. (BOA, A.DVN.KLS, Nu. 2/15)

Yukarıda verilen iki örnek bilgidен yola çıkarak Osmanlı'nın, Müslüman olmayan halkının hakkı ve güvenliği için gereken emirleri verdiği söylenebilir. Gayrimüslimlerin şikâyetleri ve dileklerinin dinlenip çözüme bağlanabildiği belirtilebilir.

Rodos'ta Philermos Dağı'nda bulunan Meryem Ana Tapınağı sıklıkla ziyaret edilen bir hac yeri olarak bulunmaktadır. (Vatin, 2004: 14) Lindos'ta XVIII. yüzyıl freskleriyle dekore edilmiş olan Panagia Kilisesi, Dimliye yakınında Fountoukli bölgesindeki eski bir yapı olan Agios Nicholaos Kilisesi, Alayarma yakınında yine eski bir yapı olan Moni Thari

^a Osmanlı döneminde adanın mimari eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. N. Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*.

Manastırı dinî açıdan sıralanabilir. Rodos'ta başka birçok kilise ve manastır bulunmaktadır. Arhangelos'a yakın bir yerde XVIII. yüzyılda bir keşiş tarafından yeniden inşa edilmiş olan Tsambika Manastırı da bunlardan biridir. (ecotourism-greece, 2013) Gelirlerinin bir kısmını Metropolithane'ye veren kiliselerin ve manastırların yeniden inşa veya tamir edilmesi için devletten ruhsat alınması zorunluluğu vardı. İlk başvuru yerel makamlara yapılırdı. Ada naibi talebi yerinde inceleyerek keşif yapıp çıkan sonuçları merkeze bildirirdi. (Örenç, 2006: 390)

Rodos Metropolithanesi, şehrin dışında varoшта çalışmalarını sürdürmüştür. Ada metropolitleri veya piskoposları için atamalar devlet tarafından Patrikhane'ye danışılarak yapılmıştır. (Örenç, 2006: 387-388)

Ege adalarında, her adada sürekli olarak uygulanmış olduğunu söyleyememekle birlikte, Rum cemaatine ait bir nevi ihtiyar heyeti olan ve genellikle 12 üyeden oluşan Demogerondia adlı, halkın eskiden beri alışık olduğu, yerel bir meclis de çalışma alanı sınırlı bir şekilde bulunmaktaydı. (Turan, 1965: 79-80; Ünal, 2002: 616)

Şövalyeler döneminden sonra Rodos'ta yaşamayan Katolikler, 1660'larda tekrar yerleşmeye çalışmışlardır. İzmir'deki St. Mari Kilisesi'ne mensup olan rahipler adaya uğrayan Latinler ile ilgilenmek için yılda iki kez Rodos'a gelirlerdi. 1717 yılına gelindiğinde ise; Fransız rahip Pietro'nun adaya yerleştiği görülmektedir. Rahip, 1719'da V. Fransa Konsülü'nün resmî görevlisi sıfatına ulaşmıştır. Fransız Konsolosu'nun yardımıyla Katolik cemaati de 1720'de Triyande yolu üzerinde bir ev tutup burayı şapele dönüştürmüştür. Bu şapel, Ortodoks olan Rumlarca 1743'te yakılmıştır. (Örenç, 2006: 286)

Rodos'taki Yahudilere bakıldığında; onlara ait dinî kurumların idaresinin cemaat içindeki dinî konsey tarafından yürütüldüğü görülür. Reisliğin hahamda olduğu konsey, dinî kurallara göre işler; ibadet yerlerinin tamiri ve bakımı ile ilgilenirdi. Müslüman vakıflarındaki gibi her sinagogun ayrı bir bütçesi vardı. Hahamların atamaları, belli bir zamana kadar İstanbul'dan yapıldı. (Örenç, 2006: 386-387)

Musevilerin XVI. yüzyılda Osmanlı döneminde inşa edildiği bilinen Kahal Kadosh Salom adlı bir sinagogları bulunmaktaydı. Şehirde başka sinagoglar da vardı. (Nasuhoğlu, 2004: 104; Örenç, 2006: 387)

Rodos'ta en sistemli şekilde ticaretle ilgilenenler Yahudilerdi. Cemaat içi yapılanmalarında bir esnaf teşkilatı oluşturulmuştu. Yahudiler, Rodos köylerinden elde ettikleri şarabı ve rakıyı satmaktaydılar. Şehirdeki meyhaneler de onlar tarafından işletiliyordu. (Örenç, 2006: 470)

Rodos Yahudileri, şehirdeki Türklerle sorun yaşamamış ama Rumlarla bazen sürtüşme yaşamışlardır. Bu sürtüşmenin ana nedeni ise ekonomiktir. Rumların, Yahudilere ait dinî törenlerde olay çıkardıkları görülmüştür. (Örenç, 2006: 386-387)

4. Rodos Kalesi, Limanı ve Tersanesi:

4.1. Kale:

Rodos Kalesi, 9 tabya ve 20 kuleden oluşmaktaydı. Kızılkapı civarı doğal bir hendek gibiydi ve derinliği 30 kulaçtı. Bu hendeklerde binden fazla lâğım vardı. Kale'de bulunan 41 kapının 4'ü demir kapıydı. Batı tarafındaki Eğrikapı en önemlilerindendi. 9 tabyanın en büyüğü, kalenin kuzey köşesinde bulunan ve 7-8 kat cehennem kuyusu (*çâh-ı gayyâ ve ka'r-ı cahîm*) barındıran Zindan tabyasıydı. Şövalyeler zamanında burada Müslüman esirler

tutulurdu. Zindan'daki kayalara mürekkeple veya oyularak yazılmış olan çeşitli işkencelerle ilgili yazılar görülmüştür. (Çakan, 1965: 20-21; Evliyâ Çelebi, 2005: 122-123)

Evliya Çelebi gördüğü binlerce kale içinde Rodos Kalesi'nin farklı olduğunu dile getirmiştir. Kale duvarlarının bazen 40-60 ayak eninde olduğunu belirtmiştir. Tabya ve kule duvarları etrafında dönülmesiyle ilgili olarak 9700 adımdan bahsetmiştir. Kalenin taşlarının yumuşak köfeke taşlardan oluştuğunu açıklamıştır. Kırkar ve ellişer vukıyye demir güllerin hâlâ kale duvarlarında bulunduğunu görmüştür. (Evliyâ Çelebi, 2005: 122)

Frenk hisarı, Rodos'un iç kalesidir. İç kalede şövalyelerden kalma saraylar vardır ve altlarında su sarnıçları ve buğday ambarları bulunur. Bu civarda, kale dizdarının, kethüdanın ve bazı ağaların sarayları görülür. Kırım hanlarının sürgünde yaşadıkları saray da buradadır. Bu sarayların önündeki geniş bir meydan vardır. Burada bir Süleyman Han zaviyesi ve kapı önünde de Hristiyanlara ait bir Lonca divanhanesi bulunur. (Çakan, 1965: 21; Evliyâ Çelebi, 2005: 126-127)

Karanlık kapı civarında Kemerli kule vardır. Bir burunda inşa edilmiş olan bu kule, Kalyon limanının etrafını çevirmektedir. Burun üzerinde 10 yel değirmeni olduğundan buraya değirmenler burnu adı verilir. Buradan Arap kulesine geçilir; bu kule Poyraz limanının ağzında bulunur. Liman, poyraza açıktır ve 300 gemi alabilir. Rodos'un doğusunda Alçak tabya önünden Kemerli kule burnuna kadarki kısma İstiridye limanı denir. Bu liman Poyraz limanı gibi derin değildir ve burada hurda kayıklar vardır. (Çakan, 1965: 21-22; Evliyâ Çelebi, 2005: 125)

Mendirek kulesi, Kadırğa limanı ağzındadır ve etrafında hendek bulunmaz. Kuzeye bakan bir kapısı olan kule üç katlıdır. İçinde bulunan Narin kulede küçük neferat evleri ve çeşitli toplar göze çarpar. Gemiler burada bulunan limandadır; rüzgârlara kapalı olan bu liman, Mendirek kulesi etkisiyle korsanlığa karşı korunaklıdır. Ayrıca Kadırğa limanına giriş olan bir liman daha vardır; burası poyraza açıktır ve burada gemiler kalmaz. (Çakan, 1965: 22; Evliyâ Çelebi, 2005: 125-126)

4.2. Liman ve Tersane:

Antik dönemde Rodoslular liman, tersane, gemi barınağı ve havuz temizleme ve sağlama çalışmalarının ardından Akdeniz ticaretine yönelerek şehri büyük bir ticaret merkezi haline getirmişlerdir. Sayısı 5'e çıkarılan limanlarının birincisi Yeni Varoş dışındaki Gül'dür. Varoş yönünden ilk iki değirmen arasında kumlarla gizlenmiş girişinin kalıntısı görülebilir. İkincisi Tersane (Mandraki) Limanı'dır. Üçüncüsü Gümrük'tür; diğer ikisinden daha küçüktür. Dördüncüsü Arkadya (Parmaklık Kapı)'dır. Beşincisi şehrin güneyindeydi ama artık kalıntısı bile yoktur. Rodos tersaneleriyle ilgili olarak tarihçi Strabon, gemi temizlenmesi için havuzlar olduğunu; şehrin kuzeydoğusundaki burç bitişiğinde bulunan geniş meydanlık ile tersane tarafının havuz olarak kullanıldığını belirtmiştir. Eğri Liman da denilmiş olan yerin artık izi kalmamıştır. Rodos'un limanları ve tersaneleri, deniz kuvvetlerine sahip devletlerin dikkatlerini çekmiştir ve Rodoslularca oluşturulmuş deniz yasaları ve hükümleri daha sonraki deniz gelişmeleri için temel teşkil etmiştir. (Ziver Bey, 1312: 12-13; Avcı, 2007: 27-28)

Gemi yapım tezgâhı bulunan Rodos, bölgeden geçen donanma için önemli bir uğrak, onarım ve kalafat limanı olanağını sağlamıştır. 1702'de adada Kadırğa limanı ve büyük liman denilen iki limanın temizlenmesi için iki dolap kayığı yapılmıştır. (Bostan, 1992: 28; Vatin, 2004: 358)

Şövalyeler döneminde aktif durumda ve kereste temini için Anadolu'ya bağımlı olan Rodos tersanesi asıl canlılığı Osmanlı döneminde yaşamıştır. Özellikle Akdeniz ve Karadeniz'de savaş halindeyken Rodos tersanesi hareketlenmiştir. (Örenç, 2006: 505-506) Liman reisinin merkezden tayin edildiği Rodos Limanı'nda askerî ve ticari gemiler için kalafat dokları vardır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa, 1758'de bir kalafat doku yaptırmıştır. (Barnes, 2005: 398-399; Örenç, 2006: 513) 1797'de limanın derinleştirilmesinden sonra gemilerin kapasitelerinde artış olduğu gözlenmiştir. (Örenç, 2006: 506)

Rodos'a yönetici atanırken gemi inşasından anlaması aranan özelliklerdendi. Aynı anda birkaç geminin inşa edilebildiği tezgâhta daha çok donanma için savaş gemisi yapılırdı. Akdeniz'de bulunan donanma gemilerinden tamir görmesi gerekenlerin onarımı daha çok Rodos'ta olurdu ve donanımı yapılırdı. Fransa'nın Mısır'ı işgali döneminde donanmaya ait 28 şalope gemisi Rodos'ta tamir edilmişti. Ticaret gemileri daha çok Rodos'a bağlı Kerpe ve Kaşot gibi adalarda inşa edilirdi. Kaşot, savaş gemilerinin tamirinde de kullanılabilen bir adaydı. Gemi işçileri başta bu iki ada ve bağlı adalardan elde ediliyordu. (Örenç, 2006: 505)

Bir belgeye göre Rodos gümrüğü ve mukataası ile Marmaris'ten elde edilen 2 yıllık (1135-1136/1722-1724) gelir, 1 yıl için 1.200.000 akçeden toplam 2.400.000 akçedir. Bu gelirden 14 kalem harcama yapılmıştır. 1135/1722-1723 yılına ait Meis kalesindeki askerlerin ihtiyaçları ile Cemâziyelâhır 1137/Şubat-Mart 1725 yılına ait Rodos Kalesi'ndeki yerli olanlara harcama görülmektedir. 974.663 akçe Rodos mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın çukadarı Ahmet'e teslim edilmiştir. Farklı yılların olmasının nedeni ise ödenmeyen paraların sonraki yıla kalmasıdır. Bu nedenle bir yerde 1134/1721-1722 yılı da geçmektedir. (BOA, A.E. III. Ahmed, Nu. 20784)

5. Ticaret, Tarım ve Hayvancılık:

5.1. Ticaret:

Levant limanlarıyla ticaret yapan İtalyan tacirler Rodos'ta sıklıkla bulunmuşlardır. Deniz yolu ile hacı olmak için kutsal topraklara giden Latinler, su ve yiyecek için adaya uğrayarak gümrükleri hareketlendirmişlerdir. Ada, Mısır, Kıbrıs ve İstanbul denizyolu hattının üzerinde olduğundan, Ege Denizi'nin kilit noktası olarak ticari önemini kaybetmemiştir. Mısır'a giden yolda tacirlerin önemli uğrak yeri olan ada, hareketli bir ticari merkez konumuna sahip olmuştur. (Erdoğan, 1998: 28; Doğan, 127-128)

Adanın gemi yanaşmaya uygun iki büyük limanı; gemi inşa tezgâhının bulunduğu Tersane (Kadırga/Mendirek) ve Ticaret (Öküz) idi. Bu limanlar şehrin denizle bağlantı noktalarıydı. Rodos'ta deniz ticaretinde önemli bir unsur olan fenerden ise 2 adet vardı. Bunlar Arap Kulesi'nde beyaz renkte dönen ile adanın en kuzey ucu olan Kumburnu'nda bulunan kırmızı renkte yanan idi. (Örenç, 2006: 513, 516)

Rodos, iâşe konusunda Anadolu'ya bağımlı bir durumdaydı. Et ve hububat ihtiyacı genellikle Anadolu'dan karşılanmaktaydı. Bununla ilgili olarak resmî ticaret dışında hubûbât kaçakçılığı da söz konusudur. (Erdoğan, 1998: 28-29; Doğan, 127-128)

Adalar halkının en büyük gelir kaynağı sünger avcılığından sağlanırdı. Rodoslu köylüler arasında işleyecek toprağı olmayanların bir kısmı ile özellikle arazisi kayalık olan adalarda yaşayanlar sünger işindeydi. Meis ve Herkit'te, Kalimnoz'da ve Rodos'ta sünger avcılığı yapılırsa da Sömbeki en baştaydı. Rodos'ta bulunan Lindos'ta süngercilik yaygındı. Herkit ve Sömbeki halkının tamamı bu işle uğraşır durumdaydı. Meis halkının neredeyse yarısı sünger çıkarırdı. Rodoslu avcılar, sünger çıkartmak için yapılmış teknelerle Akdeniz'in birçok bölgesinde bulunurdu. Rodos'ta süngercilik dışında mercan avcılığı da

yapılırdı. Lindoslular bu konuyla ilgiliydi. Adanın sahillerinden kızılmercan çıkarılırdı. (Ayoğuz, 1989: 99; Örenç, 2006: 509, 512)

Rodos'ta dokumacılıkta, çinicilik ve seramikçilikte Anadolu etkisi görülmektedir. Adanın süslü seramikleri, özellikle XVII. yüzyılda, Avrupa'ya gönderilirdi. Adada pamuk ekimi ve ipekçilik olduğundan üretimi de vardı. Döşemelik kumaş, yastık ve havlu gibi ürünlerin Avrupa'ya satıldığı görülürdü. Köylü kadınlar, el tezgâhlarında kıyafet dokurlardı. Dantel ve nakış işleri de yapılıp gelir elde edilirdi. Adadaki kumaş atölyelerinin bir kısmının geliri Kanuni Vakfı'na aitti. Bu atölyelerde ipek, pamuk ve yün işlenerek ip, gömlek, şalvar ve manto gibi ürünler ortaya çıkmıştır. Küçük atölyelerde genellikle kadınlar çalışmıştır. Adada fetihten itibaren deri işlemeciliği yaygın olarak görülmüştür. Evliya Çelebi, hepsi bir arada çalışan ve sayıca çok fazla olan debbağlardan bahsetmiştir. (Tuğlacı, 1985: 386; Örenç, 2006: 503-504)

Rodos, özellikle Akdeniz'de transit taşımacılık açısından önemli bir potansiyele sahip ve Anadolu'ya yapılacak ihracatta bir kapı görevindeydi. İzmir ve Sömbeki ile Rodos arasında transit ticaret konusunda bir rekabet yaşanmış olup XVII. yüzyılda ticari merkez olma konusunda İzmir'in öne çıktığı görülmüştür. (Faroqhi, 2003: 60; Örenç, 2006: 517)

XVIII. yüzyılda İstanköy, özellikle İstanbul'a ihraç edilen taze, kuru ya da suyu çıkarılmış meyveler sayesinde Rodos'tan daha önemli bir duruma gelmiş görünüyordu. Rodoslular, Mısır'ın ihtiyacını Karaman kerestesi ile karşılamayı sürdürürken bir kısmını yabancı gemileri kiralayarak; özellikle XVIII. yüzyılda Fransız bandıralı gemiler ile yapıyorlardı. Ayrıca; kereste, varacağı yerlere genellikle doğrudan Anadolu kıyılarından taşınarak ulaştırıldığından bu ticarete şövalyeler döneminde olduğu gibi egemen davranamıyorlardı. Avrupa ile ticari ilişkileri yok denecek kadar az bir seviyeye düşmüştü; bunun nedeni ürünlerin kendilerine artık İzmir yolu ile ulaştırılmasıydı. (Vatin, 2004: 358)

5.2. Tarım ve Hayvancılık:

Tarım yapılan büyük çiftliklere rastlanılmasa da Menteşe adaları içinde ziraate elverişli olanlarda Rodos en önde gelenlerdendi. Rodos şehrinin 3-4 saatlik civarında bulunan bağ, bahçe ve bostan^a arazisi verimli durumdaydı. Adanın geneline bakıldığında arazisinin 1/3'ünün ekilebilir hâlde olduğu görünmekteydi. Buğday, arpa, yulaf, mısır ve çavdar ekimi ihtiyacı karşılayabilecek kadardı. Sebzeçilik yaygın olarak görülürdü ve ürün çeşitli olurdu. Adada domates, patlıcan, salatalık, pırasa, bakla, fasulye, nohut ve lahana tarlası vardı. Üretilen karpuzlar hacim ve tat açısından çok iyiydi. Soğan çok kaliteliydi. Tütün'de daha çok Ambona'nın tütünü tercih edilirdi. Bal kabağı, büyüktü ve lezzetli. (Örenç, 2006: 479-480)

Rodos'un ovalık yerlerinde bol olarak meyve ağaçları olurdu. Zeytin, incir, hurma, üzüm, şeftali, kayısı, ayva, elma, armut, badem, nar, portakal, turunç ve mandalina en fazla yetiştirilenlerdi. Akarsu havzalarına yakın yerlerde bağcılık yapılırdı. Zeytin ağaçlarının ürünü çok kaliteliydi. (Örenç, 2006: 485-486)

^a Konuyla ilgili olarak XVIII. yüzyıla ait tapu tahrir defterinden elde edilen bilgiler ışığında oluşturulmuş olan tablodaki bağ, bahçe ve bostan durumu ile hasılları için bkz. Ünen, 2013: 199-234.

İklim uygun olduğundan eski dönemlerden itibaren; özellikle yel değirmenlerinden faydalanılmıştır. Adanın rüzgâr alan köylerinde yel ve su değirmenleri işletilirdi. (Örenç, 2006: 498)

Villanova, Kanaz ve Kataviya gibi pek çok köyde tarımsal yönden gayrimüslimlerin etkisi daha fazladır. Dolayısıyla hisse ve dönümde de daha fazla yere sahiptirler. Bastiye, Salakoz ve Kuşkinoz adlı köylerde az farkla da olsa Müslümanların hisse ve dönümleri daha fazladır. Başta Kataviya ve Arhangeloz olmak üzere Kirmastı, Villanova, Salakoz, Simnalı ve Apolona daha büyük değerlere sahip olarak konuyla ilgili ileri gelen köylerdir. Kale içi dışında Ornoz, Tologoz, Kanaz, Kalavarda ma Muzına, Dimliye ma Kalamunye ve çiftlik-i Kataluki, Enbona, Alayarma, Ayastridos, Vati, Aşkilipoz, Lardos, Manola ile Kalitiz ma Kalislu da oldukça yüksek bir değere sahiptirler. Civar adalardan İstanköy en yüksek değerlere sahip ada durumundadır. (BOA, TT.d, Nu. 1147)

Şarabı ile ünlü olan Rodos'a bağlı adalarda İstanköy, tarım yönünden ilk sırada olmakla birlikte genel olarak Rodos'taki tarım, adanın büyüklüğü ve verimliliği ile orantılı olmadığından ada halkında fakirlik söz konusu olmuştur. (Ayoğuz, 1989: 83)

Rodos'ta dağlar adayı güneyden kuzeye doğru bir uçtan bir uca kesmektedir. Arazi durumu yolculuk için çok uygun olmadığından köyler arasındaki ulaşımda yük hayvanları, özellikle katır kullanılmıştır. Şehir ile köyleri birbirine bağlayan yolların genellikle bakımsız olarak patika şeklinde olması da katıra verilen değeri daha çok arttırmıştır. Arazi şartlarına dayanıklı olan ve Anadolu'dan getirtilen katırın dışarıya satışı yasaktı ve diğer yük hayvanlarından da daha pahalıydı. Büyükbaş hayvan fiyatları köyüne, cinsine ve yaşına göre değişse de değeri yüksek olan katırların yaşlıları bile para edebiliyordu. (Örenç, 2006: 340-341, 491-492)

Gümrük tarifelerinden anlaşılmaktadır ki adaya dışarıdan eşek, katır, at ve sığır gibi yük hayvanları da getirilmiştir. Dışarıdan adaya ve adadan kaleye canlı hayvan ticareti yapılmıştır. Kale'ye getirilen her iki koyun ya da dörder kuzu için birer akçe bac vergisi, kale dışında satılan her iki koyun için yarısı satandan yarısı alandan olarak birer akçe ayak bacı, mezbahada kesilen her dört koyun için birer ve bir sığır için ikişer akçe, at satışında ikisi satandan ikisi alandan olmak üzere 4 akçe alınır. Gümrük vergisi olarak koyundan 1, sığırdan 4 ve attan 5 akçe alınır. XVI. yüzyıla ait bir kanûnnâmeye ait olan bu değerlerin, kanûnnâme uzun süre yürürlükte kaldığından, belirtilmesi yararlı görülmüştür. (Yıldız, 2009: 112-113, 127-128)

Rodos, Sakız, İstanköy ve kısmen Limni hariç adalarda tarım yapmak pek elverişli olmadığı için hayvancılık oldukça gelişmiş görünmekteydi. En çok keçi ve koyun beslendiği söylenebilir. (Ayoğuz, 1989: 89, 91) Çalılık alanın geniş olması, keçi ve koyun beslemek için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Rodos'ta mera alanları çoktu; kapasitesi geniş ve verimliydi. Et, süt ve yünü için keçi, koyun ve inek, kümes hayvanı olarak tavuk beslenirdi. Beslenen hayvanlar için ağnam vergisi alınır. Akçe değeri kimden alındığına göre farklılık göstermekle birlikte yerli halktan genel olarak iki koyun ya da keçi için 1 akçe alınır. Rodos'taki gayrimüslimlerden domuz besleyenler, kırdaki besledikleri her iki domuz için birer, evlerinde besliyorlarsa her domuz için birer akçe vergi verirdi. Adada arıcılık da yapılmıştır. Kovan vergisi olarak on kovandan bir kovan verilirdi. Nakit olarak ödenmesi halinde bir kovan balın değeri olan 10 akçe alınır. (Örenç, 2006: 489; Yıldız, 2009: 112-113, 118, 129)

Rodos'ta balıkçılıkla uğraşanlar, avladıkları balıkları iskelede veya yaş ve kuru olarak pazarda satarlardı. (Yıldız, 2009: 113)

Rodos ormanlarında geyik ve karaca gibi av hayvanları yaşamaktaydı. Fazla avlanma nedeniyle geyik sayısı zamanla azalmıştır. (Ayoğuz, 1989: 91; Örenç, 2006: 493)

6. SONUÇ

Rodos Adası, Osmanlılar döneminde bir sancağa dönüştürülüp askerî üs ve nakliyat konularında yararlı bir liman görevini üstlenmiş olarak Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti içinde yer almıştır. Adanın gelirleri tımar sistemine göre paylaştırılmıştır.

Osmanlı döneminde, Rodos'ta daha önceden var olan eski binaların tamiri ve bazılarının da dönüştürülmesi yanında; hamamlar, çeşmeler, askerî, dinî ve sivil binalar yapıldığı görülmüştür. İmar ve vergi konularında düzenli hareket edilmiş ve adanın demografik açıdan şenlendirilmesi için uğraşılmıştır. Adada Kanuni Vakfı'nın etkisi ve vakıf sisteminin ortaya çıkardığı çeşitli vakıf eserleri görülmüştür.

Stratejik konumu neticesinde -Anadolu'yu Suriye ve Mısır'a bağlayan deniz yolları üzerinde- önemli bir geçiş noktası olan Rodos önemini neredeyse her dönem korumuştur. Öyle ki; adanın sancak beyleri özellikle denizcilikten anlayanlar arasından seçilmiştir.

Rodos Şövalyelerinin Avrupa'nın adaya gösterdiği ilgi ve verdiği maddi destekle oluşturduğu ticari güce yeniden ulaşamamış olsa da Rodos; XVII. yüzyılda İzmir'in ön plana geçmesine dek ticarete önemli bir düzeyde varlığını sürdürmüştür. Ada, tarımda ise ileri durumda olmadığından; bu konuda özellikle Anadolu'ya bağımlı olarak yaşamıştır.

Rodos'un asıl ekonomik gücü, liman ve gümrük işlemleri ile bunlardan elde edilen gelirlerden sağlanmıştır; XVII. yüzyıldan itibaren bu gelirlerin giderek azalması sonucunda ekonomik sorunların ortaya çıktığı görülmüştür.

Askerî ve naklî konular ile gemi tamiri ve yapımında sahip olduğu önemli konum dışında, XVIII. yüzyılda Osmanlı'nın sürgün yeri olarak gördüğü yerlerden biri hâline gelmiştir.

Osmanlı idaresinde adadaki Rumlar, büyük bir baskı altında kalmamış; ibadetlerini yerine getirme konusunda da büyük bir zorlukla karşılaşmamışlardır. Hristiyanlara ait bazı ibadet yerlerinin -cami ve mescidler için inşâ çalışmalar zaman alacağı düşünülürken- Müslümanlar için uygun yerler haline dönüştürüldükleri belirtilebilir; ama Hristiyanlar için de yeterince kilise ve manastırın, dinî görevlerini yerine getirme konusunda devamlılık gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca; Ortodoks Rumlar, şövalyeler dönemindeki Katolik baskıdan uzakta yaşayabilmiş; dil, kültür ve geleneklerini günümüze dek koruyacak şekilde rahatlıkla sürdürebilmişlerdir. Adalarla ilgili olarak Rum cemaatine ait bir nevi ihtiyarlar heyeti olan Demogerondia adlı gayriresmî sayılabilecek yerel meclislerin varlığının devam ettiğinden bile söz edilebilir.

Osmanlı idaresinde adadaki Yahudiler sinagoglarında, şövalyeler döneminde gördükleri Hristiyanlaştırma politikasından uzakta, ibadetlerini yerine getirebilmişlerdir. Osmanlı döneminde adada sinagog yapıldığı, Yahudi sayısında bir artış ve cemaatlerinde de bir ilerleme olduğu görülmüştür.

Osmanlı Rodos'a Türk iskânı yapmıştır. Bununla birlikte Türkler ve Yahudilere göre adada Rumların sayıları her zaman daha fazla olmuştur. Osmanlı adada ılımlı bir politika uygulamış; var olan kültürleri Türk kültürünün ve İslâm dininin etkisini katarak bir denge ve mozaik oluşturmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

ALİ EMİRİ TASNİFİ (III. AHMED)

3304, 6222, 6980, 20784

BAB-I DEFTERİ MEVKUFAT KALEMİ

Nu. 27982

CEVDET TASNİFİ

ADLİYE

4451

ASKERİYE

25598

BELEDİYE

530

İBNÜLEMİN TASNİFİ

BAHRİYE

1288

DAHİLİYE

2016

MALİYE

595, 2971

MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER

Nu. 18494

TAHRİR DEFTERLERİ

Nu. 872, 1142, 1147

TANZİMAT ÖNCESİ MERKEZ EVRAKI (KİLİSE)

2/15

İNTERNET KAYNAKLARI

www.ecotourism-greece.com/tourism/activity/churches-monasteries/rodos (24.01.2013)

KİTAP VE MAKALELER

ASLANAPA, O. (1966). Rodos'da Türk Eserleri. *Türk Kültürü Dergisi*, 37-48/4, 531-541.

AVCI, N. (2007). *Tarih Süresince Rodos*. Ankara: İlahiyât Yayınları.

BALDUCCI, H. (1987). *Rodos'ta Türk Mimarîsi*. C. RODOSLU (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BALTA, R. (1994). Rodos ve İstanköy'deki Türk Varlığı. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 93, 20-23.

BARNES, J. R. (2005). Murat Re'is Tekkesi (Rodos). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-Güzel Sanatlar-Modernizm*, A. Y. OCAK (Haz.), XXX./3, 375-407.

BASTIYALI, M. (1999). *Rodos ve Onikiadalar Tarihi* (özel yayın). İzmir: Arkadaş Matbaacılık.

BOSTAN, İ. (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BRAUDEL, F. (1993). *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. 1, M. A. KILIÇBAY (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.

ÇELİKKOL, Z. (1992). *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

DÜRÜST, M. K. (1982). Rodos ve Murat Reis Şehitliği. *Türk Kültürü Dergisi*, 228/XX, 386-389, 395.

ERDOĞRU, M. A. (2000). Rodos Adasındaki Osmanlı Evkafı (1522-1711). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 9-30.

ERDOĞRU, M. A. (1998). Rodos Adası'nda 1711 Yılında Timarlar ve Timarlılar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 25-48.

ERDOĞRU, M. A. (1996). The Island of Rhodes Under Ottoman Rule: Military Situation, Population, Trade and Taxation. *Arab Historical Review For Ottoman Studies*, Numéros 13-14, 29-41.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Y. DAĞLI, S. A. KAHRAMAN, R. DANKOFF (Haz.), IX. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

FAROQHI, S. (2003). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*. G. ÇAĞALI GÜVEN, Özgür TÜRESAY (Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KAŞLIOĞLU, Ş. (2007). *Rodos'ta Saklı Zamanlar*. A. F. ÖRENÇ (Ed.), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

KONUK, N. (2008). *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Kültür Yayını.

Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. 2, 5, N. AKBAYAR (Haz.), S. A. KAHRAMAN (Akt.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

NASUHOĞLU, M. S. (2004). *Rodos (Anılar - Öyküler)*. Muğla: Muğla Üniversitesi Basımevi.

ÖRENÇ, A. F. (2006). *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Piri Reis. (1973). *Kitab'ı Bahriyye*. Y. SENEMOĞLU (Haz.), Denizcilik Kitabı, 1, Tercüman 1001 Temel Eser 19, İstanbul: Kervan Kitapçılık.

TAŞKIRAN, C. (1996). *Oniki Ada'nın Dünü ve Bu Günü*. Ankara: GNKUR. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi.

TUĞLACI, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Tesisleri.

TURAN, Ş. (1970). Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına. *Kanunî Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 47-117.

TURAN, Ş. (1965). Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı. *Bellekten*, XXIX/113-116, 77-119.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1978). *Osmanlı Tarihi, Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*. IV (1), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1977). *Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. III (2), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İ.H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜNAL, A. A. (2002). XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz-Ege Adaları ya da Kapudan Paşa Eyaleti). *Türkler*, 9, Yeni Türkiye Yayınları, 614-617.

VATIN, N. (2004). *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık, 1480-1522*. Tülin ALTINOVA (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

YILDIZ, M. (2009). Sancak Kanunnamalarına Göre Osmanlı Toplumunda Ekonomik Yapı (İnebahtı, Rodos ve Diyarbakır Örnekleri). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 181, 111-134.

YİĞİT, A. (2009). 165 Nolu Bodrum Şer'iyye Sicilinde Bulunan Denizciliğe Dair Kayıtlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 22, Muğla Üniversitesi, 117-138.

Ziver Bey. (1312). *Rodos Tarihi*. Rodos: Vilayet Matbaası.

TEZLER

AYOĞUZ, Ş. (1989). *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇAKAN, İ. (1965). *Osmanlılar Devrinde Rodos*. Mezuniyet Tezi, İstanbul.

DOĞAN, G. (2008). *İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve Çevresi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖK, İ. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

MALCI, E. (1967). *Rodos'un Fethi*. Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

ÖRENÇ, A. F. (2001). *Yakındönem Tarihimizde Rodos Adası*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜNEN, U. (2013). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.